

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA EKOLOGIK TA'LIM
BERISH SHAKLLARI**

Xaydarova Shaxlo Narzullayevna

Navoiy davlat universiteti, Maktabgacha ta'lim kafedrasi dotsenti, PhD

E-mail: xaydarovashaxlo@mail.ru

Azimova Gulmira Xayrullayevna

Navoiy davlat universiteti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ekologik ta'lim va tarbiya to'g'risidagi dastlabki tushunchalar ilk bolalik davridanoq shakllantirish hamda ular ongida ona tabiatimizni asrab-avaylash, uni muhofaza qilish, tabiat ne'matlaridan oqilona foydalanish kabi tushunchalarni kichikligidanoq singdirish lozimligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. Ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, ekologik muammo, ekologik barqarorlik, iqtisodiyot yili, energiya resurslari, "Yashil makon", tabiiy ekotizim, "Qizil kitob", ob'yektiv dunyo, vizual, tabiiy landshaft, tabiat qo'riqxonasi, modellashtirish.

**ФОРМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ДОШКОЛЬНЫХ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ**

Аннотация. В данной статье говорится о необходимости формирования первых концепций экологического образования и воспитания с раннего детства и привития им с раннего возраста представлений о сохранении нашей матери-природы, ее защите, рациональном использовании даров природы.

Ключевые слова. Экологическое образование, экологическое образование, экологическая проблема, экологическая устойчивость, экономический год, энергетические ресурсы, «Зеленое пространство», природная экосистема, «Красная книга», предметный мир, визуальное, природный ландшафт, заповедник, моделирование.

**FORMS OF ECOLOGICAL EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL
ORGANIZATIONS**

Abstract. This article discusses the need to form the first concepts of environmental education and upbringing from early childhood and to inculcate in their minds the concepts of preserving our mother nature, protecting it, and rationally using nature's blessings from an early age.

Keywords. Ecological education, ecological education, ecological problem, ecological stability, economic year, energy resources, "Green Space", natural

ecosystem, "Red Book", objective world, visual, natural landscape, nature reserve, modeling.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach yurtimizda ekologik vaziyatni izga solish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Ekologik muammo masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, mamlakatimizda tabiiy atrof-muhitni sog'lomlashtirishga qaratilgan bir qancha chora - tadbirlar amalga oshirilmogda. Prezidentimiz Oliy Majlis Qonunchilik palatasining navbatdagi majlisida 2025-yilni yurtimizda "Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot yili" deb e'lon qilganliklari Yangi O'zbekistonda ona tabiatni asrab-avaylab, ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilayotgan yuksak e'tiborning amaldagi yana bir ifodasi bo'ldi.

Aslida mamlakatimizning go'zal tabiati, musaffo havosi, zilol va shifobaxsh suvlari asrlar davomida insoniyatni maftun etib keladi. Biroq, sanoatning rivojlanishi, energiya resurslariga talabning ortishi, tabiatga munosabatning o'zgargani iqlim o'zgarishlari, atrof-muhit ifloslanishi, suv taqchilligi kabi muammolarni ko'ndalang qo'ydi.

Bu masalalar yechimini topish uchun "Yashil makon" umummilliy loyihasining hayotga joriy etilgani xalqimizning azaliy qadriyatlaridan biri bo'lgan bo'sh yerlarga ko'chat ekish, bog'-rog'lar barpo etish an'analarni qayta tikladi. Ona tabiatga daxldorlik tuyg'usini kuchaytirdi hamda tabiiy resurslardan unumli foydalanish samaradorligini oshirishga, tabiiy ekotizimlarni asrashga, iqlim o'zgarishi sharoitida samarali, resurs tejamkor va ekologik xavfsiz iqtisodiyotni ta'minlashga qulay muhit yaratdi.

Ko'pgina rivojlangan hamda qudratli davlatlar o'zlarining kelajakka qaratilgan siyosiy va iqtisodiy masalalari zamirida eng avvalo ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish masalasi yotadi. Buning albatta o'ziga yarasha sabablari mavjud. Albatta har qanday mamlakatning eng asosiy boyligi uning xalqi, shu mamlakatda yashayotgan insonlar hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar", 55-moddasida esa "Yer, yer osti boylklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zahiralalar umummilliy boylkdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir" deb ko'rsatilishi mamlakatning barcha fuqarolariga sog'lom muhit yaratish borasida katta ma'suliyat yuklash bilan birga ona tabiat boylklaridan oqilona foydalanish va ularni ko'z qorachig'idek saqlashni barcha fuqarolar uchun majburiy qilib qo'ydi.

Bu borada O'zbekiston mustaqillik yillaridan so'ng ekologiya sohasiga oid ko'plab qonun, qarorlar qabul qilindi. Ushbu qonunlar orqali yurtimizning ekologik qiyofasi belgilanib bormogda. Tabiatni asrash, avaylash, o'simlik va hayvonot dunyosini muhafaza qilish, "Qizil kitob"ga kiritilgan o'simlik va hayvonlarni, tabiiy

landshaftlar, tabiat qo'riqxonalarining muhofazasi qonun bilan belgilab qo'yilgan bo'lib, mustahkam himoyaga ega qilib qo'yilgan.

Xalqaro pedagogik tajribalarga ko'ra ekologik ta'lim va tarbiya to'g'risidagi dastlabki tushunchalar ilk bolalik davridanoq boshlanadi. Ona tabiatni asrab-avaylash, uni muhofaza qilish hamda tabiat ne'matlaridan oqilona foydalanish kabi tushunchalarni bolaning kichikligidan boshlab shakllantirish lozim.

Ekologik xavfsizlik va atrof-muhit muhofazasiga alohida e'tibor qaratilayotgan bir paytda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilariga tarbiya berishda tabiat boyliklaridan unumli foydalanish, ularni muhofaza qilish masalalarini ongli ravishda hal etish uchun bolalarda tabiatga mehr-muhabbat hissini shakllantirish, ular ongiga ekologiyaga oid bilimlarni singdirish muhim masala sanaladi. O'z-o'zini anglashning dastlabki yetti yilida bola o'zini ob'yektiv dunyodan ajratib turadi, yaqinlari va tanish odamlar orasida o'z o'rnini hamda atrofini o'rab olgan obyektiv-tabiiy dunyoning qiymatini anglay boshlaydi, ongli ravishda harakat qiladi. Bu davrda bola tabiat bilan o'zaro munosabatga kirishadi, kattalar yordami bilan atrof-olam va undagi narsalarni odamlar uchun umumiy qadriyat sifatida anglay boshlaydi.

Tabiat, yer, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi, tabiiy resurslar haqida xabarlar berish bilan yosh avlod ongida tabiatga nisbatan e'zoz uyg'otib, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish borasida ekologik ta'lim-tarbiya beshigi rolini o'tashi lozim.

Bunda, maktabgacha ta'lim tashkilotida ekologik ta'lim-tarbiya orqali yosh avlod qalbida tabiatga nisbatan hurmat hissini shakllantirish va rivojlantirish muhim masalalardan sanaladi va o'z navbatida, pedagog-tarbiyachilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi.

Har qanday jarayonda bo'lgani kabi tarbiyachilar ham o'zlarida mavjud bo'lgan barcha ta'lim usullari va uslublaridan foydalanishga harakat qilishadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'lim berishning bir qancha shakllari mavjud. Bular: Vizual, amaliy, og'zaki.

Vizual usul – yuz marta aytishdan ko'ra, bir marta ko'rsatgan ma'qul, ayniqsa, bolalar va ularning tabiat bilan munosabatlari haqida. Ekologik ta'limda vizual usullar; kuzatishlar, rasmlarni ko'rish, modellarni namoyish qilish, slayd –shou. Vizual usullar – bolalarning bilim faoliyati imkoniyatlariga to'liq mos keladi, ularga tabiat to'g'risida jonli, aniq g'oyalarni shakllantirishga imkon beradi.

Amaliy usul – o'yinlar, tajribalar, modellashtirish. Ushbu usullardan foydalanish tarbiyachilarga alohida ob'ektlar va tabiat hodisalari o'rtasidagi aloqalar va munosabatlarni o'rganish orqali fikrlarni aniqlashtirish va chuqurlashtirish, tizimga olgan bilimlarini kiritish imkonini beradi.

Amaliy usullar bolalarni ekologik madaniyatga to'liq qo'shilishi uchun juda muhimdir.

1. Modellashtirish. Modellashtirish usuli boshlang'ich va ikkinchi darajali bolalar uchun juda mos keladi. Bu sxema, belgilar, figuralar yoki tasvirlar yordamida haqiqiy narsalarni almashtirish. Simulyatsiya bolalarga o'rganilayotgan obyekt to'g'risida umumiy tushuncha berishga yordam beradi.

2. Tajribalar va tajribalar. Ekologik ta'limdagi tajriba - bu o'rganilayotgan obyektни maxsus yaratilgan sharoitlarda kuzatish. Tajribaning maqsadi bo'lishi kerak. Tajriba jarayoni, shuningdek texnologiyalar va vositalarni o'ylab ko'rish kerak. Tajribaning o'z mantiqiy ravishda og'zaki yoki yozma ravishda to'ldiriladi.

3. Atrof – muhit o'yinlari. Didaktik, mobil, ish stol yoki og'zaki – o'yin, bu materialni bilish va mustahkamlashdir. O'yin ekologik tarbiya usuli sifatida bolalar bog'chasi o'qituvchilar tomonidan keng qo'llaniladi, chunki o'yin maktabgacha yoshdagi etakchi faoliyatdir.

Og'zaki usul – hikoyalar, badiiy asarlar, suhbatlar, og'zaki usullar bolalarda tabiatga nisbatan emotsional ijobiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi.

Og'zaki usullar deganda biz suhbatlar, hikoyalar, o'qiganlaringizni yoki ko'rganlaringizni tahlil qilishni tushinamiz. Og'zaki usullarni deyarli har doim vizual usullar qo'llab – quvvatlaydi. Suhbat har doim har qanday o'yin, tajriba, kuzatishdan oldin turadi. Boshqa har qanday usul suhbatga hamroh bo'ladi.

Og'zaki usullardan biri bu badiiy adabiyotni o'qish. Bu yoki o'quv dasturi tomonidan tavsiya etilgan maxsus ekologik adabiyotlar yoki mumtoz yozuvchilarning asarlari bo'lishi mumkin. Hozirda ko'plab mualliflar tabiat, hayvonat dunyosi, atrof – muhitni muhofaza qilish muammolariga e'tibor bergan holda o'z kitoblarini nashr qildirishyapti.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga ekologik bilimlarni berishda o'yinlarning ahamiyati beqiyosdir. Didaktik o'yinlar jarayonida bolalar tabiat hodisalari, o'simliklar, hayvonlar to'g'risida o'z fikrlarini aniqlaydilar, birlashtiradilar, ko'rib chiqadilar.

Didaktik o'yinlar bolalarga tabiat obyektlari bilan ishlashga imkon beradi, ularni taqqoslashdi, individual tashqi belgilaridagi o'zgarishlarni qayd etadi.

Tajriba – bu maxsus tashkil etilgan sharoitda olib boriladigan kuzatuv. Tajriba nafaqat bolalarda tabiatga bo'lgan qiziqishni shakllantirishga yordam beradi, balki kuzatuvchanlikni, aqliy faoliyatini rivojlantiradi. Har bir eksperimentda kuzatilgan hodisaning sababi aniqlanadi, bolalar hukmlarga, xulosalarga olib boriladi.

Ekskursiya – asosiy faoliyat turlaridan biri va maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalash bo'yicha ishlarni tashkil etishning maxsus shakli. Ekskursiyalarning afzalligi shundaki, ular bolalarni tabiiy sharoitda tabiat obyektlari va hodisalari bilan tanishtirishga imkon beradi. Ekskursiyalarda bolalar o'simliklar, hayvonlar va shu bilan birga ularning yashash sharoitlari bilan tanishadilar, bu esa tabiatdagi munosabatlar to'g'risida birlamchi g'oyalarni shakllantirishga yordam

beradi. Bolalarni estetik tarbiyalashda, ularning tabiat hodisalari va ab'ektlari estetik munosabatini shakllantirishda ekskursiyalarning o'rni katta.

Ekologik bilim - bu tirik tabiatning tuzilishi, rivojlanishi, o'zgarishi, yer yuzidagi tirik jonzoatlarning holati, ularning bir-birlari va atrof-muhit o'rtasida bo'lib turadigan munosabatlarni, tabiiy boyliklarning son va sifatini, xajmini, xillarini hamda ularni saqlash va tejamkorlik bilan foydalanish yo'llarini o'zlashtirishdan iboratdir.

Inson tabiatga, o'zini o'rab olgan muhitga nisbatan o'z munosabatini o'zgartirishi, tabiat qonunlarini bilishi, o'rganishi va ular asosida o'z hayotini rivojlantirishi shart. Tabiat qonunlariga mos keladigan hayot yo'llarini ishlab chiqish kiyerak. Aks holda inson va jamiyat katta tabiiy ofatlarning kelib chiqishiga sababchi bo'ladi va shu ofatlardan halok bo'ladi.

Insonni o'rab turgan tabiiy muhit va uning boyliklarini biladigan, undan tejamkorlik bilan foydalanadigan, saqlaydigan, tabiat boyligiga, go'zalligiga qo'shadigan, ijtimoiy va tabiiy qonunlarni biladigan bilimdon shaxsni etishtirish bu ekologik tarbiyaning maqsadi hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlashimiz mumkinki, biz mo'tabar ona zotini qanday yuksak hurmat-ehtirom qilsak, o'zimizni qurshab turgan tabiatga ham shunday munosabatda bo'lishimiz zarur. Zero, tabiatni asrash — insonni asrash demakdir. Atrof-muhitni muhofaza qilish, kelajak avlodga tabiiy boyliklarini bus-butun yetkazish, ekologik muammolarni bartaraf etishga hissa qo'shish oldimizda turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-637-son.
2. O'zbekiston Respublikasining 1992-yil 9-dekabr "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi 754-XII-son Qonuni.
3. Umarova M. Bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish / Metod.qo'll. T. TDPU, 2007. 95 b.
4. Yusupova P. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta'lim-tarbiya berish. - T.: "O'zbekiston", 1995. 224 b.
5. Xaydarova Shaxlo Narzullaevna, (2021). Pedagogical Approach To The Preparation The Children Of The Orphanage For Family Life. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(02), 23-27.
6. Хайдарова Ш.Н. Педагогический подход к подготовке воспитанников детского дома к семейной жизни. Colloquium-journal №8 (95), 2021. Czesc 2. (Warszawa, Polska)
7. Ibraimov Xolboy Ibragimovich, Khaydarova Shakhlo Narzullaevna, Organizational pedagogical principles of education of pre-school children in the inclusive education system. Science and innovation international scientific journal

volume 2 ISSUE 11 November 2023 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 |
SCIENTISTS.UZ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10143278>

8. S.B.Sanayeva, Sh.N.Xaydarova “Maktabgacha ta’lim va tarbiyani tashkil etish”.
Darslik. T-2023 yil.

